

Asevelvollisena vammautuneet avun tarvitsijoina

Selvitys toimeentulosta hoidosta ja kuntoutuksesta

Sisällysluettelo

Johdanto	
1 Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektin lyhyt kuvaus	4
1.1 Projektin tavoitteet	4
1.2 Projektin kohderyhmä	4
1.3 Projektin sisältö ja toteutus	4
1.4 Projektista toivottuja tuloksia ja vaikutuksia	5
2 Selvitystehtävä	6
2.1 Selvityksen aineistot ja menetelmät	6
3 Keskeisiä rakenteellisia ongelmia	7
3.1 Rakenteellisten ongelmien vaikutuksia yksilötasolla	8
4 Kirjallisen kyselyn tilastollinen katsaus	9
5 Valtiokonttorin korvauskäsittely	10
5.1 Sotilastapaturmalain korvauskäsittelyn ongelmia	10
5.2 Hoito- ja kuntoutuspalvelut	12
6 Sotilasvammalain nojalla suoritettavien korvausten ongelmia	13
6.1 Asevelvollisena vammautuneiden vanhushoito	14
7 Yhteenveto ja johtopäätökset	15
8 Asevelvollisuus maanpuolustuksen konkreettisena ilmentymänä	15
Lainsäädäntö	16
Lähteet	16
Liitteet	19

Johdanto

Tämän selvityksen teettäjä on Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry. Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry on vuonna 2006 perustettu yhdistys. Yhdistys auttaa ja tukee asevelvollisena vammautuneita ja heidän läheisiään sekä antaa neuvontaa ja vertaistukea toimeentuloturvaan, hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä palveluista. Selvitys kuuluu osana Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) tukemaan Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektiin, jolle on myönnetty tukea vuosille 2015–2017.

Joka vuosi suuri joukko parhaassa työiässä olevia ihmisiä vammautuu varusmiespalvelusta suorittaessaan. Vuosittain noin 1500 asevelvollista hakee Valtiokonttorilta korvausta varusmiespalveluksen aikana syntyneiden vammojen kuluihin. Kulut koostuvat pääasiassa sairaanhoidon, kuntoutuksen ja sairauspäivärahan kuluista.

Monet varusmiesten vammoista ovat onneksi vähäisiä. Osa vammoista taas tuo mukanaan pysyvän haitan ja invaliditeetin ja heikentää työkykyä pysyvästi tai aiheuttaa sen menetyksen. Usein vammat vaikuttavat muutenkin merkittävästi elämään. Varusmiespalveluksessa pysyvästi vammautuneita on elossa yli 3 000. Heitä on alle 20-vuotiaista yli 80-vuotiaisiin.

Tästä joukosta runsaaseen 2 000:een sovelletaan vuonna 1948 – alkujaan ennen kaikkea sotainvalidien tarpeisiin – säädettyä sotilasvammalakia. Sen nojalla tehtiin asevelvollisia koskevat päätökset vuoden 1990 loppuun saakka. Tämän ajankohdan jälkeen vammautuneisiin sovelletaan vuoden 1991 alusta lähtien voimassa ollutta sotilastapaturmalakia.

Sotilastapaturmalakia uudistetaan parhaillaan ja tämän hetkisen tiedon mukaan uusi laki tulee voimaan 1.7.2016. Uuden sotilastapaturmalain jälkeen on kolme eri lakia, jotka säätelevät asevelvollisena vammautuneiden toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalveluja. Vammautumisajankohta määrittää sen, minkä lain piiriin vammautunut kuuluu.

Uudistuksessa on keskusteltu kehittämistarpeista lainmuutokselle, korvausturvan laajuudesta, valmistelutyön aikatauluista ja vastuutahoista. Lain uudistaminen on haastava tehtävä, koska nykyisen sotilastapaturmalain piiriin kuuluvien vakuutusturvaan liittyy käytäntöjä ja merkityksiä, jotka ilmenevät sekä yksilötason ongelmina että yhteiskunnan rakenteellisen tason ongelmina.

Ongelmat kohdistuvat keskeisesti asevelvollisuuttaan suorittaviin varusmiehiin, koska lähes 90% nykyisen sotilastapaturmalain nojalla tehdyistä korvauspäätöksistä kohdistuu varusmiehiin. Mikään taho ei kuitenkaan koordinoi, eikä ota kokonaisvastuuta asevelvollisena vammautuneen/sairastuneen varusmiehen toimeentuloturvaan, hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä palveluista. Tämä on suuri yhteiskunnallinen terveys- ja sosiaalipoliittinen kysymys. Siksi selvitykselle ja tutkimukselle on selkeä tarve.

Selvityksen tekijä on Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektin projektipäällikkö, valtiotieteiden tohtori Jan Johansson

1 Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektin lyhyt kuvaus

Projektin nimi on Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojekti. Mukana olevat tahot ja keskeiset yhteistyökumppanit ovat Puolustusvoimat, Valtiokonttori Puolustusministeriö ja Varusmiesliitto. Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektin tehtävänä on auttaa ja tukea asevelvollisena vammautuneita ja heidän läheisiään sekä antaa neuvontaa ja vertaistukea toimeentuloturvaan, hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä palveluista.

Koska Asevelvollisena vammautuneet avuntarvitsijoina: selvitys toimeentulosta, hoidosta ja kuntoutuksesta kuuluu osana Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) tukemaan Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektiin (tukea myönnetty vuosille 2015–2017), niin kattavan kokonaiskuvan saamiseksi tästä selvityksestä, on syytä ensin lyhyesti aukaista keskeisiä kohtia tukiprojektista

1.1 Projektin tavoitteet

Projektin tavoitteet ovat seuraavat:

1. Ehkäistään asevelvollisena vammautuneiden syrjäytymistä työmarkkinoilta ja muista heidän hyvinvointinsa kannalta keskeisistä yhteiskunnallisista toiminnoista.
2. Tuottaa tietoa asevelvollisena vammautuneiden varusmiesten kotiuttamisen jälkeen kohtaamista palvelujen piiriin pääsyyn liittyvistä keskeisistä ongelmista.
3. Tuottaa asevelvollisena vammautuneen opas, miten toimia vammautumisen jälkeen. Jakaa tietoa oppaasta ja sen sisältämistä asioista varusmiehille yhdessä Puolustusvoimien, Valtiokonttorin, Puolustusministeriön ja Varusmiesliiton kanssa.
4. Tuottaa projektin nettisivut.
5. Hakea yhteistoiminnassa Puolustusvoimien, Valtiokonttorin, Puolustusministeriön ja Varusmiesliiton kanssa ne toimintamuodot, joilla parhaalla mahdollisella tavalla tavoitetaan vammautuneet asevelvolliset.
6. Seurataan vammautumisen määriä ja laatua.

1.2 Projektin kohderyhmä

Projektin kohderyhmä muodostuu kaikista asevelvollisena vammautuneista. Toiminnan pääpaino on kuitenkin vuoden 1991 alusta voimassa olleen sotilastapaturmalain aikana vammautuneiden neuvonnassa ja vertaistuessa mukaan lukien vapaaehtoisesti varusmiespalveluksen suorittaneet naiset sekä reservin kertausharjoitukset että siviilipalvelus, jotka myös kuuluvat asevelvollisuuden piiriin.

1.3 Projektin sisältö ja toteutus

Projekti toteutetaan luomalla kevyt vapaaehtoiseen toimintaan perustuva tuki- ja neuvontaorganisaatio, joka tuottaa jaettavaa informaatiota ja aineistoa sekä pyrkii löytämään kanavat, joilla tavoittaa vammautunut ja hänen läheisensä mahdollisimman nopeasti vammautumisen jälkeen.

Neuvontaa ja vertaistukea varten kootaan 3-5 vapaaehtoisen henkilön ryhmä, asevelvollisena itse vammautuneita tai heidän läheistään, jotka kurssitetaan yhdistyksen tukihenkilöiksi yhteistyössä muiden vapaaehtoisjärjestöjen (kuten SPR) kanssa. Koulutusta hankitaan myös Puolustusvoimien sosiaalitoimistolta ja Valtiokonttorilta. Tässä yhteydessä selvitetään myös toiminnan vapaaehtoisresurssit.

Projektissa teetetään myös kysely vammautuneille. Kyselyn tarkoituksena on seurata ja arvioida sekä kotiuttamisen jälkeiseen toimeentuloon, hoitoon ja kuntoutukseen liittyneitä toimenpiteitä että myös projektin tuottaman informaation ja aineiston hyödyllisyyttä ja saatavuutta. Lisäksi seurataan Valtiokonttorin ja Sotilaslääketieteen keskuksen kokoamia tilastoja asevelvollisuuden aikana vammautuneista ja sairastuneista, jotta saadaan ajantasaista tietoa vammautumisten määristä, vaikeusasteista, toimeentulosta, hoidosta ja kuntoutuksesta.

Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektia toteuttaa projektipäällikkö. Projektipäällikkö vastaa informaatiopakettien tuottamisesta, tekee kyselyt vammautuneille ja heidän läheisilleen, huolehtii yhteydenpidosta Puolustusvoimiin, Valtiokonttoriin ja Varusmiesliittoon sekä vastaa myös muusta toiminnan vaatimasta selvitystyöstä ja viestinnästä sekä avustaa projektin seuranta- ja arviointiryhmää.

Seuranta- ja arviointiryhmän kutsutaan Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n, Puolustusvoimien, Valtiokonttorin, Puolustusministeriön ja Varusmiesliiton edustajat. Ryhmä raportoi yhdistyksen hallitukselle puolivuositain hankkeen toteutumisesta. Projektipäällikkö kirjoittaa hankkeesta loppuraportin, joka luovutetaan myös Puolustusvoimien, Valtiokonttorin, Puolustusministeriön ja Varusmiesliiton edustajille. Raportista ja siihen kirjoitetuista toimenpidesuosituksista järjestetään myöhemmin keskustelutilaisuus, jonka yhteydessä käydään lävitse mahdollisia ongelmakohtia ja päätetään yhteisistä jatkotoimenpiteistä.

Projektin ensimmäisenä vuotena tuodaan projekti suuren yleisön tietoisuuteen. Valmistetaan informaatiopaketti yhdistyksen toiminnasta ja tuotetaan projektin nettisivut. Tehdään kysely asevelvollisena vammautuneille. Kirjoitetaan tutkimuksen loppuraportti. Selvitetään asevelvollisena vammautuneiden toimeentulo-, hoito ja kuntoutusmahdollisuuksia. Aloitetaan neuvonnan ja vertaistuen anto.

Projektin toisena vuotena jaetaan ensimmäisenä vuotena aloitettuja toimenpiteitä. Aloitetaan uuden sotilastapaturmalain seuranta. Aloitetaan vapaaehtoisuus. Haetaan yhteistoiminnassa Puolustusvoimien, Valtiokonttorin ja Varusmiesliiton kanssa ne toimintamuodot, joilla parhaalla mahdollisella tavalla tavoitetaan vammautuneet asevelvolliset.

Projektin kolmantena vuonna jatketaan kahtena ensimmäisenä vuotena tehtyjä toimenpiteitä. Tehdään asevelvollisena vammautuneiden opas, mahdollisesti yhdessä muiden toimijoiden kanssa. Jaetaan tietoa oppaasta ja sen sisältämistä asioista varusmiehille yhdessä Puolustusvoimien, Valtiokonttorin ja Varusmiesliiton kanssa. Haetaan yhteistoiminnassa Puolustusvoimien, Valtiokonttorin ja Varusmiesliiton kanssa ne toimintamuodot, joilla parhaalla mahdollisella tavalla tavoitetaan ja autetaan asevelvollisena vammautuneita varusmiehiä. Tehdään kysely yhteistyökumppaneille projektin tuloksista ja vaikutuksista. Työstetään projektin loppuraporttia.

1.4 Projektista toivottuja tuloksia ja vaikutuksia

Projektin tuloksista ja vaikutuksista on vielä tässä vaiheessa vaikea sanoa mitään varmaa, mutta pyrkimys on seuraavaan. Projektin tuloksena syntyy yhdistyksen ylläpitämä ja yhteistoiminnassa Puolustusvoimien, Valtiokonttorin ja Varusmiesliiton kanssa organisoitu toiminta asevelvollisena vammautuneiden neuvomiseksi, auttamiseksi ja vertaistuen antamiseksi. Neuvonta ja vertaistuki vähentää epätietoisuutta ja pelkoa vammautuneilta ja heidän läheisiltään. Näin heidän kykynsä hakea toimivia ratkaisuja ja kyky sopeutua tilanteeseen paranee.

Projektin jälkeen Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:llä on koulutettu neuvontaa ja vertaistukea antava vapaaehtoisten joukko sekä tarvittava aineisto, viestintäkanavat ja yhteistyöverkko jatkuvaksi tarkoitettulle toiminnalleen. Yhteistyöverkon avulla saadaan tietoa ja voidaan seurata vammautumisen määriä ja laatua. Projekti tuottaa tietoa, jolla myös Valtiokonttori, Kela, kunnan sosiaali- ja terveystoimi ja

ennen kaikkea varusmiehen kotiuttava taho, Puolustusvoimat – pystyvät ohjaamaan varusmiestä hakeutumaan oikeille luukuille pätevin perusteluin.

Projekti edistää vammautuneen varusmiehen pääsyä tarpeen mukaisten palvelujen piiriin mahdollisimman joutuisasti sekä selkeyttää toimijoiden keskinäistä työnjakoa ja yhteistyötä. Yhteisillä pelisäännöillä vältetään epätietoisuuteen perustuvalta palveluohjaukselta, jossa palveluja hakeva vammautunut varusmies joutuu toteamaan toistamiseen olevansa väärällä luukulla ilman mahdollisuutta toimeentuloa turvaaviin sekä työ- ja toimintakykyä edistäviin palveluihin.

Projekti sekä täydentää julkisen sektorin viranomaisorganisaatioita (Valtiokonttori, Kela, kunnan sosiaali- ja terveystoimi ja Puolustusvoimat) että paikkaa niiden toiminnassa olevia puutteita. Projektin hyöty tulee toivottavasti myös siitä, että Puolustusvoimat kiinnittää enemmän huomiota vammautumisiin ja sairastumisiin sekä niihin vaikuttaviin tekijöihin. Valtiokonttori voi parantaa omaa palveluaan yhdistykseltä saamansa yksilöllisen ja kootun palautteen turvin. Varusmiesliiton kannalta yhdistys toiminnallaan täydentää toistaiseksi puuttunutta asevelvollisten elämään merkittävästi vaikuttavaa osa-aluetta.

2 Selvitystehtävä

Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:lle on tullut lukuisia yhteydenottoja liittyen palveluksessa vammautuneen toimeentuloon, hoitoon ja kuntoutukseen sekä Valtiokonttorin korvauskäytäntöihin. Kyseessä on merkittävä yhteiskunnallinen terveys- ja sosiaalipoliittinen kysymys, joka kohdistuu pääasiassa nuoriin, vasta elämänsä alussa oleviin ihmisiin.

Vammautuneiden varusmiesten työ- ja toimintakyvyn edistäminen tehokkailla ja mahdollisimman varhaisilla hoito- ja kuntoutustoimenpiteillä ehkäisee heidän syrjäytymistään työmarkkinoilta ja muista heidän hyvinvointinsa kannalta keskeisistä yhteiskunnallisista toiminnoista. Siksi asevelvollisena vammautuneiden ja sairastuneiden ongelmien selvitykselle on selkeä tarve.

Selvityksen tehtävänä on selvittää vammautuneiden varusmiesten ja naisten näkökulmasta keskeiset ongelmat liittyen toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalveluihin sekä Valtiokonttorin korvauskäsittelyihin.

2.1 Selvityksen aineistot ja menetelmät

Selvityksen perustaksi on koottu vammautuneiden toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalveluihin sekä korvauskäsittelyihin osallistuvien eri tahojen aineistoja. Tämän lisäksi selvityksen perustana on käytetty VTT Jan Johanssonin vuosina 2013–2015 tekemiä katsauksia asevelvollisena vammautuneiden keskeisistä ongelmista.

Aineistona käytettiin Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n jäsenrekisteriä. Jäsenrekisterin pohjalta tehtiin selvityksen alustavat puhelinhaastattelut ajanjaksolla 16.3.2015–17.4.2015. Tässä yhteydessä kysyttiin myös lupa lähettää kirjallinen kyselylomake (katso liite 1 kyselylomake). Puhelimitse tavoitettiin 70 Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n jäsentä, jotka kaikki antoivat luvan lähettää kirjallinen kyselylomake.

Kyselylomakkeen yhteyteen liitettiin myös saatekirje (katso liite 2 saatekirje), jossa kerrottiin selvityksen syistä ja yksityiskohdista tarkemmin. Aineistona käytettiin myös Puolustusvoimien, Valtiokonttorin ja Kelan toimintaa koskevia dokumentteja ja tilastoja. Selvityksessä käytetään laadulliselle analyysille tyypillistä induktiivista päättelyä, jossa pyritään tekemään yleistyksiä ja päätelmiä aineistosta nousevien seikkojen perusteella.

Selvityksessä tarkastellaan ensin asevelvollisena vammautumiseen liittyviä rakenteellisia ongelmia. Tämän jälkeen katse kohdistuu rakenteellisten ongelmien vaikutuksiin yksilötasolla ja esitellään sekä analysoidaan kirjallisen kyselyn tuloksia. Lopuksi tehdään yhteenveto ja johtopäätökset sekä annetaan muutamia toimenpidesuosituksia tulevaisuutta silmällä pitäen.

3 Keskeisiä rakenteellisia ongelmia

Tällä hetkellä Puolustusvoimat kotiuttaa vammautuneen/loukkaantuneen varusmiehen, jos katsotaan, että varusmies ei ehdi saavuttaa häneltä edellytettyä osaamista. Palveluksen keskeyttämisen myötä varusmies menettää sekä varuskunnan terveysaseman tarjoaman yleislääkäritasoisien terveyden- ja sairaanhoidon että myös Puolustusvoimien ja sairaanhoitopiirien yhteistyösopimukseen perustuvan erikoissairanhoidon.

Kotiutettu varusmies voi hakea korvausta Valtiokonttorilta toimeentulonsa turvaamiseksi sekä hoidosta ja kuntoutuksesta aiheutuneisiin kuluihin. Korvattavuuden lähtökohtana pidetään vamman tapaturmayhteyttä ja sotilastapaturmia tulkitaan sen pohjalta, mitä työtapaturmista on säädetty (L1211/1990).

Sotilastapaturmalaki rinnastaa varusmiehen tavallisen työntekijän asemaan, vaikka varusmiespalveluksen erityisolosuhteet eroavat huomattavasti siviilissä vallitsevista olosuhteista. Siviilissä tapahtuvissa työtapaturmissa työsuhde ei kuitenkaan katkea eikä työtapaturman uhri menetä oikeuttaan terveyden- ja sairaanhoitoon. Sotilastapaturman johdosta kotiutettu varusmies kuitenkin menettää Puolustusvoimien tarjoaman terveyden- ja sairaanhoidon. Tässä mielessä sotilastapaturmia ei tulkita sen pohjalta, mitä työtapaturmista on säädetty vaikka sotilastapaturmalain nojalla näin pitäisi tehdä. (L1211/1990.)

Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tapaturmalla tarkoitetaan äkillisen, ennalta arvaamattoman ja ulkoisen tekijän aiheuttamaa vahinkotapahtumaa (esimerkiksi KKO 1998:153 ja KKO 2006:83). Koska vammojen korvattavuus on kytketty tapaturman tiukkaan käsitteeseen, varusmiehen on osoitettava, että vamma tai sairaus on syntynyt äkillisenä, ennalta arvaamattomana ja ulkoisen tekijän aiheuttamana.

Varusmiehen vastuulle jää myös se, että varuskuntalääkärit merkitsevät potilaskertomukseen riittävän selkeästi ja tarkasti sen, mitä tapaturman uhrille on tapahtunut ja mitä oireita hänellä on.

Potilaskertomuksen puutteelliset merkinnät voivat myöhemmin johtaa korvauksen epäämiseen. On eri asia lukeeko potilaskertomuksessa ”polvi kipeä” vai ”polvi kipeä potilaan pudottua viestikontin katolta”.

Valtiokonttori hoitaa lähtökohtaisesti vammautumisen/loukkaantumisen aiheuttamat jatkohoidon kustannukset. Valtiokonttorin korvauksia osittain tai kokonaan rajaavien korvauspäätösten osuudessa on vaihtelua vuositasolla. Esimerkiksi vuonna 2011 korvauksia osittain tai kokonaan rajaavien päätöksien osuus oli 15,5% (HS. 17.11.2013).

Siitä, kuinka monissa tapauksissa hakemus saa hylkäävän päätöksen osittain ja kuinka monissa tapauksissa kokonaan, ei ole tietoa. Valtiokonttorin päätökseen tyytymätön voi hakea muutosta Tapaturma-asioiden muutoksenhakulautakunnalta. Tapaturma-asioiden muutoksenhakulautakunnan päätökseen tyytymätön voi hakea muutosta Vakuutus oikeudesta, jonka päätökseen tyytymätön voi hakea muutosta Korkeimmasta oikeudesta. Koko valitusprosessi kestää useita vuosia. Esimerkiksi Korkeimman oikeuden päätöksessä (KKO:2012:92) todettiin, että kyseessä oli korvattava sotilastapaturma. Päätös annettiin 3 vuotta 2 kuukautta ja 9 päivää sen jälkeen kun sotilastapaturma tapahtui.

Vammautumista seuranneen kotiuttamisen jälkeisen toimeentulon, hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseen liittyy useita eri toimijoita (ks. esim. STM 2013). Mikään taho ei koordinoi, eikä ota kokonaisvastuuta asevelvollisena vammautuneen/loukkaantuneen toimeentuloturvaan, hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä palveluista.

Valtiokonttorin käsittelyn syystä tai toisesta viivästyessä varusmies ohjataan Kelan asiakkaaksi. Mikäli asevelvollisena vammautuneella ei ole vakiintunutta työsuhdetta, hän kuuluu Kelan vakuutettuihin. Vakuutetulla on oikeus saada työkyvyttömyyden estämiseksi tai työ- ja ansiokyvyn parantamiseksi tarkoituksenmukaista ammatillista kuntoutusta, jos hänellä on asianmukaisesti todettu sairaus, vika tai vamma.

Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:lle kertyneen tiedon mukaan Kela ei kuitenkaan aina ota asiakkaakseen, vaikka hakemusprosessi on Valtiokonttorin osalta kesken.

Jos Kelan asiakkuuden kriteerit eivät täyty, varusmies ohjataan kunnan palvelujen piiriin. Kunnan sosiaalihuollon sosiaalityöllä tuetaan ja autetaan kuntalaisia muun muassa toimeentuloon liittyvien asioiden järjestämisessä. (STM 2012, 33–35.) Kunnan sosiaalihuollon myöntämä toimeentulotuki on kuitenkin viimesijainen tukimuoto, ja sen saamisen ehdot ovat tiukat.

Palveluksen keskeyttämisen jälkeisen vammautuneen varusmiehen toimeentulon, hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseen liittyvät rakenteelliset ongelmat ovat selkeästi tiedossa ainakin Puolustusvoimien sosiaalikirjasto- ja kuraattorien keskuudessa. Tätä ilmentää muun muassa Puolustusvoimien sosiaalikirjaston toteamus: *”Joukko-osastojen kuraattoreiden ja kunnassa olevien ohjaajien yhteistyötä pitäisi kehittää! Kun lähetän kuntaan keskeyttäneen tiedot jää itselleni aivan kysymysmerkiksi otetaanko poikaan yhteyttä, milloin yms.”* (Appelqvist-Schmidlechner ym. 2011, 17.)

Toimeentulon, hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseen liittyvät vastuunjaot on määritelty lainsäädännössä kunnan, Kelan, TE-hallinnon, työeläke-, tapaturma- ja liikennevahinkovakuutuksen kesken. Kunta on viimesijaisesti vastuussa palvelujen järjestämisestä tapaturmaisesti vammautuneille kansalaisille. Lakien mukaan (L1326/2010, L 566/2005, L608/1948, L1026/1981, L404/1948, L279/1959, L710/1982) järjestämisvastuu siirtyy kunnalle, jos järjestämis- ja kustannusvastuita ei ole selkeästi osoitettavissa muun tahon, esim. Kelan tai muun vakuutuslaitoksen vastuun piiriin kuuluvaksi.

Kuntoutukseen pääsyn kriteerit ovat kuitenkin epäyhtenäisiä ja kuntoutukseen pääsyn vaihtelevaisuus on suurta. Palvelu- /kuntoutustarveselvitykset ja kuntoutussuunnitelmat sekä eri toimijoiden välinen tiedonkulku ovat puutteellisia. Asiakkaiden palveluun pääsemisessä ja palveluprosesseissa on vakavia ongelmia sekä etuuksien, hoidon ja kuntoutuksen viivästymistä. Palveluprosessien siirtymä- ja nivelvaiheet ovat ongelmallisimpia kohtia. (Notkola 2014; Mattila Aalto 2014.)

3.1 Rakenteellisten ongelmien vaikutuksia yksilötasolla

Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n edustajat ovat lukuisissa yhteistyötapaamisissa Valtiokonttorin, Puolustusvoimien ja Puolustusministeriön edustajien kanssa tuoneet esiin huolensa siitä, että kukaan ei kanna kokonaisvastuuta asevelvollisena vammautuneista/sairastuneista varusmiehistä. Mikään taho (ei Puolustusvoimat, Valtiokonttori eikä kunta) ei koordinoi eikä ota kokonaisvastuuta toimeentuloturvaan, hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä palveluista.

Näin siitä huolimatta, että palveluksen keskeyttämisen jälkeiset toimeentulon, hoidon ja kuntoutuksen järjestämiseen liittyvät rakenteelliset ongelmat ovat kaikkien osapuolten tiedossa. Rakenteelliset ongelmat tuottavat yksilötasolla vammautuneelle varusmiehelle suuria vaikeuksia järjestää asioitaan ja jatkaakseen elämäänsä vammasta huolimatta.

Edellä mainitun lisäksi toimeentuloa hankaloittaa se, että suomalainen sosiaaliturva on pääasiassa ansioperustainen. Varusmiehellä ei usein ole kuitenkaan työhistoriaa, jonka perusteella sairauspäivärahaa voitaisiin maksaa. Esimerkiksi vuonna 2016 alkavan työkyvyttömyyden perusteella maksettava päiväraha lasketaan vuoden 2014 verotettujen tulojen mukaan eli tällä hetkellä 19-vuotias varusmies oli vuonna 2014 17-vuotias. Kuitenkin 17-vuotiaalla on hyvin harvoin säännölliset palkkatulot.

Jos vammautuneella/sairastuneella varusmiehellä ei ole ollut palkkatuloja, joiden perusteella maksetaan sairauspäivärahaa, niin tästä seuraa karenssi ja Kela alkaa maksaa vähimmäispäivärahaa (Vuonna 2015 päivärahan suuruus oli 24,02 euroa per arkipäivä) vasta sen jälkeen, kun työkyvyttömyys on kestänyt yhtäjaksoisesti 55 päivää.

Valtiokonttorin Kelalle toimittamat viivästymistodistukset eivät useinkaan auta lainkaan vammautunutta varusmiestä, ja hän putoaa kunnan sosiaalihuollon varaan. Kunnan myöntämä toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto, ja sen saamisen ehdot ovat tiukat. Usein varusmies lasketaan kuuluvaksi vanhempien ruokakuntaan asuin osoitteensa takia ja vanhempien varallisuus estää helposti varusmiehen viimesijaisetkin toimeentuloetuudet, vaikka lain mukainen vanhempien elatusvastuu on lakannut.

Omien oikeuksien ajaminen ja vammautumisen aiheuttaman tarpeen mukaisten palvelujen piiriin pääseminen vaativat kotiutetulta varusmieheltä sekä voimia että kykyjä prosessin läpiviemiseen monimutkaisessa korvaus-, hoito- ja kuntoutusjärjestelmässä. Näitä voimia ja kykyjä ei nuorilla varusmiehillä eikä heidän vanhemmillaan useimmiten ole. ilman Valtiokonttorin korvauspäätöstä jääneet ja Kelan karenssissa olevat vammautuneet varusmiehet ovat vaarassa pudota tyhjän päälle.

4 Kirjallisen kyselyn tilastollinen katsaus

Kysely lähetettiin postitse 70:lle Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n jäsenelle. Kyselyn palautti 49. Kyselyn vastausprosentti oli 70%. Kyselyn palauttaneista 35 kuuluu vuonna 1948 voimaan tulleen Sotilasvammalain alaisuuteen ja 14 kuuluu vuoden 1991 alusta voimassa olleen Sotilastapaturmalain alaisuuteen.

Sukupuolijakauma: Miehiä 47 kpl ja naisia 2 kpl

Ikäjakama: Nuorin oli 21 vuotias ja vanhin 79 vuotias

Ikäkohortit

21–35 vuotiaita 8 kpl

36–50 vuotiaita 5 kpl

51–65 vuotiaita 21 kpl

Yli 65 vuotiaita 15 kpl

Neljstätoista (14) vastanneesta, jotka kuuluivat vuoden 1991 alusta voimassa olleen Sotilastapaturmalain alaisuuteen kolmetoista (13) kertoi, että asevelvollisena saatu vamma oli vaikuttanut valintoihin työuran suhteen. Kyseessä olivat vamman aiheuttamat fyysiset ja psyykkiset rajoitukset, jotka rajoittivat oleellisesti työuraa koskevia valintoja.

Heistä kolmelletoista (13) oli myönnetty haittaraha eli vammautumisen seurauksena oli pysyvä invaliditeetti. Kaksi (2) vammautunutta oli saanut haittarahan lisäksi myös pysyvän eläkepäätöksen. Seitsemän (7) on työssä, kolme (3) on työttömänä, kaksi (2) opiskelee ja kaksi (2) on eläkkeellä.

Neljä (4) on tällä hetkellä oikeutettu sotilastapaturmalain tarjoamiin hoito- ja kuntoutuspalveluihin (fysioterapia, toimintaterapia, neuropsykologinen kuntoutus ja laitoshoido). Kaksi (2) oli aiemmin oikeutettu, mutta ei ole enää. Neljä (4) ei tiedä, onko oikeutettu. Kaksi (2) ei ole koskaan ollut oikeutettu. Kaksi (2) ei vastannut kysymykseen.

Kaksi (2) vammautunutta kokee, että korvauskäsittely on edennyt hyvin. Kaksitoista (12) on sitä mieltä, että korvauskäsittely on edennyt huonosti.

Vastausten perusteella suuri enemmistö sotilastapaturmalain nojalla korvauksia saavista vastanneista kokee, että sotilastapaturmalain tarjoamat hoito- ja kuntoutuspalvelut sekä Valtiokonttorin korvauskäsittely toimivat erittäin huonosti.

Palaan hoito- ja kuntoutuspalveluihin ja Valtiokonttorin korvauskäsittelyn yksilöllisiin ongelmiin sotilastapaturmalain kohdalla hiukan myöhemmin. Ensin on syytä tarkastella Valtiokonttorin roolia asevelvollisena vammautuneiden korvausten maksajana enemmänkin yleisellä tasolla.

5 Valtiokonttorin korvauskäsittely

Valtiokonttori on sotilastapaturmalain (L1211/1990) perusteella velvollinen suorittamaan korvauksia sotilastapaturmasta ja palvelussairaudesta vahingoittuneelle tai sairastuneelle.¹ Sotilastapaturmalain vakuutusturvan piiriin kuuluvat aseellista tai aseetonta varusmiespalvelusta suorittavat asevelvolliset, vapaaehtoista asepalvelusta suorittavat naiset, siviilipalvelusmiehet, kadetit, kertausharjoituksiin ja sotilaalliseen kriisinhallintaan osallistuvat.

Valtiokonttori teki sotilastapaturmalain nojalla vuonna 2012 yhteensä 5837 korvauspäätöstä (samaan tapaturmaan voi kohdistua useampi päätös), joista varusmiehiin kohdistui 4702 korvauspäätöstä. Kaikista vuonna 2012 sattuneista sotilastapaturmista 87% kohdistui varusmiehiin. (Valtiokonttorin tilastot.)

Korvaushakemusten vuosittaisissa määrissä on kuitenkin suuria vaihteluita. Esimerkiksi ajanjaksolla 2002–2012 varusmiestapaturmien korvaushakemusmäärät vaihtelivat 1420 ja 2390 hakemuksen välillä. Keskiarvona voidaan sanoa, että noin 1500 asevelvollista hakee vuosittain Valtiokonttorilta korvausta varusmiespalveluksen aikana syntyneiden vammojen kuluihin. Kulut koostuvat pääasiassa sairaanhoidon, kuntoutuksen ja sairaspäivärahan kuluista. (Valtiokonttorin tilastot.)

Varusmiespalveluksessa vammautuu vuosittain useita kymmeniä varusmiehiä pysyvästi. Vuosien 1996–2014 välisenä aikana Valtiokonttori myönsi 654:lle varusmiespalveluksessa vammautuneelle tai sairastuneelle haittarahan eli vamman tai sairauden seurauksena oli pysyvä invaliditeetti. Pelkästään vuonna 2012 Valtiokonttori antoi 45 haittarahapäätöstä (haittaa pidetään pysyvänä, kun vamman tai sairauden tila ei lääketieteellisen todennäköisyyden mukaan enää parane) koskien varusmiespalveluksessa syntyneitä vammoja. (Valtiokonttorin tilastot.)

Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:lle tulleen tiedon mukaan korvausten myöntämisessä ja maksamisessa on ollut monissa tapauksissa suuria ongelmia. Kyselytutkimuksessa esiin tulleet sotilastapaturmalain nojalla maksettavien toimeentulon, hoidon ja kuntoutuksen keskeisiä ongelmia tarkastellaan seuraavaksi hiukan tarkemmin. En kuitenkaan tuo esiin lausuntoja ja kommentteja, jotka kohdistuvat nimeltä mainiten Valtiokonttorin henkilökuntaan.

5.1 Sotilastapaturmalain korvauskäsittelyn ongelmia

Kyselytutkimuksen vastauksissa, jotka koskivat sotilastapaturmalain nojalla myönnettäviä korvauksia, vastaukset olivat usein pitkiä, katkeria ja jopa vihaisia kertomuksia siitä, kuinka Valtiokonttori ei ymmärrä heidän tilannettaan. Seuraavassa luettelossa esitetään tiivistetyssä ja yleisellä tasolla keskeisimmät korvauskäsittelyyn liittyvät ongelmat, jotka nousivat kirjallisessa kyselyssä esiin. Esittelyn jälkeen tarkastellaan ongelmia yksityiskohtaisemmin sekä vammautuneiden että heidän läheistensä omin sanoin.

¹ Ennen 1.1.1991 asevelvollisena vammautuneiden ja sairastuneiden korvaukset maksetaan sotilasvammalain (L404/1948) nojalla.

Korvauskäsittelyn keskeisiä ongelmia

- Sotilastapaturmalain korvausturva on liian suppea
- Pitkät päätösten käsittelyajat
- Ensimmäinen päätös kiistää vammat kokonaan tai osittain
- Kenelläkään ei ole selkeää kuvaa siitä, mitä korvataan ja mitä ei korvata
- Ei neuvota korvausasioissa
- Asetelma eli varusmies versus Valtiokonttorin lääkärit ja juristit
- Epäjohdonmukaisuus eli jotain korvataan ja sitten korvaus otetaan syytä ilmoittamatta pois
- Korvauskäsittelijän vaihtuminen ja tätä kautta tuleva erilainen tulkinta maksettavista korvauksista
- Korvausasioita koskevan informaation heikko saatavuus
- Epäasianmukainen käytös

Kyselyn vastauksissa nousee selkeästi esiin epätietoisuus Valtiokonttorin palveluohjauksessa. Palveluja hakeva vammautunut varusmies joutuu toteamaan toistamiseen olevansa väärällä luukulla ilman mahdollisuutta toimeentuloa turvaaviin sekä työ- ja toimintakykyä edistäviin palveluihin. Edes niissä tapauksissa, joissa vammautunut kokee, että hän tuntee sotilastapaturmalakia, niin avunsaantimahdollisuudet koetaan heikoiksi, kuten seuraavasta sitaatista käy esiin.

”Vaikka olen koko lakiin suhteellisen hyvin perehtynyt ja asioinut valtiokonttorin kanssa vuosikausia, niin minulla ei ole tiedossa mitä palveluja vammautunut on oikeutettu käyttämään” (sotilastapaturmalain nojalla korvausta saava 39 -vuotias mies).

Valitettavan monilla vastanneilla ei tuntunut olevan mitään tietoa siitä, kuinka Valtiokonttorin korvausjärjestelmä toimii tai, kuinka tulisi menetellä saadakseen asiansa vireille. Seuraava sitaatti kuvaa tiivistetysti tilannetta myös useiden muiden vastanneiden kohdalla.

Ei mitään tietoa tällaisista asioista. Toivoisin saavani tiedon, miten tässä asiassa olisi edettävä (Sotilastapaturmalain nojalla korvauksia saava mies)

Ylipäätään monista kyselyn vastauksista tuli esiin se, että vammautuneilla on heikosti tietoa omista oikeuksistaan ja myös periksi antaminen ja omaan kohtaloon alistuminen (koska mikään ei kuitenkaan muutu) toistuu valitettavan usein kirjallisissa vastauksissa. Seuraava sitaatti tiivistää useiden muidenkin vammautuneiden mielteitä omasta tilanteestaan

”Omat voimat eivät enää riitä valittaa asioista, en edes tiedä mitä pitäisi tehdä. Ja nyt vain odottelen” (Sotilastapaturmalain nojalla korvausta saava nainen).

Korvauskäsittelyn ongelmat ovat pohjimmiltaan koko suomalaisen yhteiskunnan ongelmia ja asevelvollisuusjärjestelmän ongelmia. Tämä johtuu siitä, että vammautuneiden varusmiesten heikosti toimivat toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalvelut, voivat johtaa tulevaisuudessa kansalaisten kielteisiin asenteisiin koko asevelvollisuusjärjestelmää kohtaan. Jokainen vammautunut varusmies keskustelee kokemuksistaan isän, äidin, sisarusten ja tuttaviansa kanssa ja tätä kautta huonosti tai puutteellisesti toimivat toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalvelut tulevat tuhansien suomalaisten tietoisuuteen.²

Kaikkein rajuimmat ja jyrkimmät vastaukset ja kertomukset Valtiokonttorin korvaustoiminnasta ovatkin tulleet vammautuneiden varusmiesten itseiltä ja äideiltä (kaikkein jyrkimmät ja henkilöön menevät

² Aiheesta keskustellaan hiukan enemmän luvussa Asevelvollisuus maanpuolustustahdon konkreettisena ilmentymänä.

kommentit olen jättänyt pois). Seuraavassa eräiden vammautuneiden varusmiesten isien näkemyksiä Valtiokonttorin korvauskäsittelystä.

”Minulle jäi todella huono kuva Valtiokonttorin toiminnasta Pekan (nimi muutettu) asioiden hoidossa. Tuntui siltä, että Valtiokonttorin ja Pekan asiaa siellä hoitaneen henkilön pyrkimyksenä oli toimia mahdollisimman hankalasti. Mikään ei tuntunut sujuvan automaattisesti., joten jouduin pitämään yhteyttä kirjeitse ja puhelimitse Pekan oikeuksia puolustaessani. Ehkä harmillisin seikka oli se, kun Valtiokonttori ei alussa antanut maksusitoumusta kaikkiiin lääkärin esittämiin toimenpiteisiin. Tällä tavoin toimien nilkan paraneminen pitkittyi ja vaarantui. Myös sairausajan päivärahojen maksusta syntyi erimielisyyksiä kuten myös erään röntgenkuvan 18 euron maksun korvaamisesta. Kaiken kaikkiaan mikään ei tuntunut pelaavan niin kuin olisi pitänyt. Valtiokonttorin toiminnasta jäi se vaikutelma, että he tekevät kaikkensa, jotta korvaukseen oikeutettu kyllästyy vaatimaan korvausta, johon on oikeutettu” (asevelvollisena vammautuneen varusmiehen isä).

”Armeijaan kuuluu mennä, mutta nykyarmeijan on turha enää käyttää sanontaa: ”Kaveria ei jätetä”, Pekan (nimi muutettu) se on jättänyt ja sen jälkeen Valtiokonttori vielä kaiken lisäksi pyrki välttämään korvausvastuunsa” (asevelvollisena vammautuneen varusmiehen isä).

”Isäni hoiti yksin asioitteni hoitoa. Hän sai opastusta Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n Alpo Penttiseltä” (Sotilastapaturmalain nojalla korvausta saava 24 -vuotias mies)

Erittäin huolestuttava seikka on myös se, että muutamat Valtiokonttorin kanssa asioineet asevelvollisena vammautuneet kokivat saaneensa epäasianmukaista ja jopa halveksuvaa suhtautumista itseään kohtaan, kuten seuraavista sitaateista tulee esiin.

”Valtiokonttori on kyllä korvannut lääkkeitä ja muut hoidot mutta ihmettelen että miksi aina kun sinne soittaa ja kysyy neuvoa, kohdellaan kuin rosvoa?” (Sotilastapaturmalain nojalla korvausta saava 38 -vuotias mies)

”Asioitani siellä käsitellyt henkilö suhtautui asiaani piittaamattomasti. Sain sen käsityksen, että Valtiokonttori pyrkii kaikin tavoin välttämään vastuunsa selvissäkin korvausasioissa” (Sotilastapaturmalain nojalla korvausta saava 26 -vuotias mies).

”Sieltä ei saa mitään neuvoa ja aina ollaan todella töykeitä, en soita sinne jollei ole aivan pakko” (Sotilastapaturmalain nojalla korvausta saava mies)

5.2 Hoito- ja kuntoutuspalvelut

Yli 90% vastanneista oli oikeutettuja sotilasvammalain tai sotilastapaturmalain tarjoamiin hoito- ja kuntoutuspalveluihin. Ongelmana ei ollut niinkään se, että hoito- ja kuntoutuspalveluja ei olisi saatu vaan se, että niistä joutuu kamppailemaan ja hakemaan oikeuksiaan valitusten kautta. Myös epä tietoisuus siitä, saako palveluja myös tulevaisuudessa, tulee esiin monissa avovastauksissa.

Erytystä huolta aiheutti myös epä johdonmukaisuus eli jotain korvataan ja sitten korvaus otetaan syytä ilmoittamatta pois, kuten seuraavasta sitaatista tulee selkeästi esiin:

”VK korvasi fysioterapiat ja tutkimukset alussa. Sitten tuli kielteinen päätös että ei korvata. Sen jälkeen soitin Valtiokonttoriin ja valitin asiasta, isä teki myös saman. Yhtäkkiä ne korvasivat taas. Silloin kun tilanne oli auki eli tutkimukset kesken (juoksin usealla asiantuntijalla, kävin muutamassa leikkauksessa) eikä osattu sanoa mihin päädytään, niin VK korvasi. Sitten kun käsittelijä vaihtui uuteen ja kun hain korvausta pysyvästä haitasta niin VK pisti saman tien lapun luukulle eikä korvannut mitään. Tästä seurasi vuosien oikeustaistelu. Jouduin viemään asiani muutoksenhakulautakuntaan sekä vakuutus oikeuteen, kunnes VK

vihdoin myönsi että olivat olleet väärässä” (Sotilastapaturmalain nojalla hoito- ja kuntoutuspalveluja saava mies).

Kyselyssä nousi selkeästi esiin pitkät käsittelyajat sekä ylipäättään korvauskäsittelyssä että myös hoito- ja kuntoutuspalveluissa. Seuraavissa sitaateissa tiivistyy olennaisia ongelmia ja turhautumista, joita on nähtävissä myös useissa muissa vastauksissa.

”Koska käsittelyajat ovat niin pitkät VK:lla, joutuu lähes poikkeuksetta soittamaan perään. Viimeksi jouduin soittamaan 6–7 (!) kertaa ennen kuin tavoitin minun asiaani hoitanutta virkailijaa. Kukaan muu ei ”osannut” minua silloin auttaa, eikä ne muutenkaan tiennyt asiasta mitään. Minun virkailijani ei vastannut myöskään soittopyyntöni” (Sotilasvammalain nojalla hoito- ja kuntoutuspalveluja saava mies).

”Erittäin hidasta, joka kerta. Pisin aika jonka olen odottanut maksusitoumusta fysioterapiaan oli 4kk!” (38 -vuotias mies)

Hoito- ja kuntoutuspalvelujen sekä ylipäättään Valtiokonttorin, Kelan tai kunnan tarjoaman sosiaaliturvan kohdalla tuli erittäin voimakkaasti esille se, että vammautuneella ja hänen läheisillään ei ole useinkaan tietoa eikä kykyä suunnistaa monimutkaisissa toimeentulo-, hoito- ja kuntoutusjärjestelmissä. Lopputuloksena on tällöin helposti se, että putoaa tai ainakin kokee putoavansa tyhjän päälle. Tämä puolestaan aiheuttaa surua, voimattomuutta ja suoranaista vihaa, jotka tulevat esiin monissa kyselytutkimuksen avokysymyksissä.

6 Sotilasvammalain nojalla suoritettavien korvausten ongelmia

Sotilasvammalain nojalla korvausta saavien lukumäärä oli palautettujen kyselyjen joukossa huomattavasti suurempi kuin sotilastapaturmalain nojalla korvauksia saavien (sotilasvammalaki 35 palautettua kyselyä ja sotilastapaturmalaki 14 palautettua kyselyä). Tästä syystä myös kyselyn ikäjakauma on voimakkaasti painottunut jo suhteellisen ikääntyneiden vammautuneiden suuntaan. 51–65 vuotiaita oli 21 kpl ja yli 65 vuotiaita oli 15 kpl.

Kaikista 35:stä sotilasvammalain nojalla korvauksia saavista ainoastaan kolme esitti konkreettista kritiikkiä hoito- ja kuntoutuspalveluja sekä ylipäättään Valtiokonttorin korvauskäsittelyä kohtaan. Näiden kolmen tapauksen pohjalta ei ole mielekästä lähteä analysoimaan ja tulkitsemaan sotilasvammalain nojalla tarjottavien hoito- ja kuntoutuspalvelujen sekä Valtiokonttorin korvauskäsittelyn ongelmia.

Voidaan siis sanoa, että sotilasvammalain piirissä olevien hoito- ja kuntoutus toimii suhteellisen hyvin. Pientä paheksuntaa aiheutti tosin se, että Valtiokonttori ei pääsääntöisesti myönnä korvauksia ilman hakemusta. Kolme vastanneista ilmoitti, että edellä mainituista syistä heiltä oli jäänyt saamatta useiden vuosikymmenien ajan korvaukset, koska he eivät olleet tiedostaneet oikeuttaan saada juuri kyseistä hoitoa ja/tai korvausta.

”Meni yli 20 vuotta ennen kuin sain tietää olevani oikeutettu korvauksiin” (Sotilasvammalain nojalla korvauksia saava mies)

”Ennen vuotta 1989 en tiennyt muista lakisäätteisistä oikeuksistani kuin elinkorko” (Sotilasvammalain nojalla korvauksia saava mies).

Monissa vastauksissa tuli kuitenkin esiin se, että monet palvelut oli saatu vasta pitkällisen valituskierteen jälkeen. Samoin kerrottiin, että nyt jo iän painaessa ei enää jaksaa eikä halua alkaa uudelleen valittamaan vaan tyydytään nykytilanteeseen.

Ikääntyneet ovat vahvasti edustettuina kyselytutkimukseen vastanneiden joukossa (yli 65 vuotiaita 15 kpl) ja siitä syystä on paikallaan tarkastella hiukan kokonaisvaltaisemmin asevelvollisena vammautuneiden vanhushoitoa.

6.1 Asevelvollisena vammautuneiden vanhushoito

Vuonna 2013 kesäkuussa asevelvollisena vammautuneita, joille maksettiin sotilasvammalain mukaista elinkorkoa, oli elossa noin 2300 henkilöä.³ Näistä 1920-, 1930- ja 1940-luvuilla syntyneitä asevelvollisena vammautuneita oli noin 1300 henkilöä eli he kaikki ovat ylittäneet vanhuuseläkeiän alarajan⁴ ja vanhimmat lähestyvät jo 90-ikävuoden rajapyykkiä. Tässä tilanteessa sosiaalihuollon ja asumispalvelujen sekä kotisairaanhoidon laajeneminen ja monipuolistaminen ovat keskeisessä roolissa luotaessa edellytyksiä ikääntyville invalideille asua kotona tutussa asuinympäristössä ja suoriutua jokapäiväisessä elämässä.

Sotainvalidien Veljesliitto on jo 1980-luvulta asti keskittynyt lähes kokonaan sotainvalidien vanhushoidon kehittämiseen. Sotilasvammalain mukaan korvauksia saavat asevelvollisena vammautuneet ovat kuitenkin syrjässä tästä toiminnasta, koska he eivät ole Sotainvalidien Veljesliiton jäseniä (vaikka korvaukset maksetaan saman lain perusteella), joka pitää hyvää huolta omista jäsenistään ja heidän oikeuksistaan. Ikääntyneiden asevelvollisena vammautuneiden tilanne on ollut siinä mielessä huono, että heille ei ole kukaan tiedottanut sotilasvammalain lukuisista muutoksista, jotka ovat keskittyneet sotainvalidien vanhushoidon hoito- ja tukitoimien kehittämiseen.

Esimerkiksi laitoshoidon sijaan myös osa-aikainen hoito, intervallihoito, päivä kuntoutus ja päivähoito ovat olleet sotilasvammalain mahdollistamia hoito- ja tukitoimia jo useiden vuosien ajan. Keskustelujen ja yhteydenottojen perusteella näyttäisi siltä, että sotilasvammalain nojalla korvauksia saavilla asevelvollisena vammautuneilla on heikosti tietoa omista oikeuksistaan. Tästä syystä systemaattinen selvitys kokonaistilanteesta olisi tarpeen, jotta tulevaisuudessa kaikki sotilasvammalain nojalla korvattavat toimeentulo-, hoito- ja tukimuodot olisivat myös ikääntyneiden asevelvollisena vammautuneiden tiedossa.

Haastattelujen, kyselyjen ja yhteydenottojen perusteella näyttää siltä, että sotilasvammalain nojalla korvauksia saavilla ikääntyneillä asevelvollisena vammautuneilla, on heikosti tietoa omista oikeuksistaan. Tähän tilanteeseen pyritään saamaan muutos, jotta tulevaisuudessa kaikki sotilasvammalain nojalla korvattavat toimeentulo-, hoito- ja tukimuodot olisivat myös ikääntyneiden asevelvollisena vammautuneiden tiedossa ja käytössä.

Sosiaalihuollon ja asumispalvelujen sekä kotisairaanhoidon laajeneminen ja monipuolistaminen ovat keskeisessä roolissa luotaessa edellytyksiä ikääntyville invalideille asua mahdollisimman pitkään kotona tutussa asuinympäristössä ja suoriutua jokapäiväisessä elämässä. Tämä on inhimillisesti katsoen välttämätöntä ja taloudellisestikin yhteiskunnalle erittäin järkevä investointi, jolla lykätään tai jopa poistetaan kalliin laitoshoidon tarve.

Asevelvollisena vammautuneiden leveä ikähaitari tuo mukanaan sen, että vammautuneisiin kohdistetut toimeentulo-, hoito-, kuntoutus- ja uudelleen koulutuspalvelut eroavat, ja niiden pitääkin erota täysin

³ Täysin tarkkaa lukua ei pysty sanomaan. Tämä johtuu siitä, että valtiokonttori ei tilastoissaan erottele toisistaan sotilasvammalain nojalla korvauksia saavia asevelvollisena vammautuneita ja esimerkiksi 1930- ja 1940-luvuilla syntyneitä lapsia ja nuoria, jotka ovat sodan pommituksissa tai miinaonnettomuuksissa vammautuneita sotainvalideja ja saavat korvauksensa myös sotilasvammalain nojalla. Tarkat luvut ovat saatavissa vain käymällä Valtiokonttorin arkiston tapauskansiot lävitse.

⁴ Tällä hetkellä voimassa olevan lainsäädännön mukaan Suomessa ei ole mitään yhtenäistä vanhuuseläkeikää, vaan vanhuuseläkkeelle voi jäädä joustavasti 63–68-vuotiaana.

toinen toisistaan. Laaja ikähaitari tuo myös haasteita Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektin antamaan neuvontaan, vertaistukeen sekä ylipäättään tukitoimintaan.

7 Yhteenveto ja johtopäätökset

Selvityksen yhteenvetona voidaan sanoa, että sekä sotilasvammalain että sotilastapaturmalain nojalla korvauksia saavilla on heikosti tietoa omista oikeuksistaan. Erityisesti nuorten vammautuneiden kohdalla olisi ensiarvoisen tärkeää, että he saisivat apua mahdollisimman pian ja mahdollisimman tehokkaasti heti vammautumisen tapahduttua.

Tämä olisi sekä vammautuneelle että myös koko suomalaiselle yhteiskunnalle hyvä ja hyödyllinen asia, koska mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tehdyt kuntoutusinterventiot ovat keskeisessä roolissa siinä, kuinka nopeasti asevelvollisena vammautuneet nuoret saadaan takaisin työ- ja toimintakykyisiksi yhteiskunnan jäseniksi.

Samalla tulisi päästä kiinni keskeisesti asevelvollisuus aikana vammautuneiden kotiuttamisen jälkeisiin toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalvelujen piiriin pääsemistä estäviin ongelmakohtiin. Tämän tiedon avulla palvelujärjestelmän eri toimijat – Valtiokonttori, Kela, kunnan sosiaali- ja terveystoimi ja ennen kaikkea varusmiehen kotiuttava taho, Puolustusvoimat – pystyvät ohjaamaan varusmiestä hakeutumaan oikeille luukuille pätevin perusteluin.

Tämä kaikki kuitenkin edellyttää sitä, että palvelujärjestelmien toimijat myös konkreettisesti tekojen tasolla edistävät vammautuneen varusmiehen pääsyä tarpeen mukaisten palvelujen piiriin. Tämä on mahdollista vain siten, että selkiytetään ja lisätään toimijoiden keskinäistä työnjakoa ja yhteistyötä. Yhteisillä pelisäännöillä vältytään epätietoisuuteen perustuvalta palveluohjaukselta, jossa palveluja hakeva vammautunut varusmies joutuu toteamaan toistamiseen olevansa väärällä luukulla ilman mahdollisuutta toimeentuloa turvaaviin sekä työ- ja toimintakykyä edistäviin palveluihin.

Tämän selvityksen taustaideana on ollut se, että olen pyrkinyt ymmärtämään asevelvollisena vammautumisen ominaisuuksia ja merkityksiä kokonaisvaltaisesti. Olen myös pyrkinyt siihen, että en sekoita omia uskomuksiani, asenteitani ja arvostuksiani tutkimuskohteeseen (tiedostan sen tosiasian, että tähän ei pysty kukaan tutkija 100%). Sen sijaan olen nimenomaan yrittänyt ymmärtää kirjallisten vastausten näkökulmia ja ilmaisuja sekä järjestämään ja tulkitsemaan niitä.

Taustalla on se, että ilman määrällisiä menetelmiä laadullinen tutkimus ei todista mitään tutkittujen erikoistapausten ulkopuolelta, vaan esittää valistuneita yleistäviä oletuksia, hypoteeseja. Juuri näitä valistuneita yleistäviä oletuksia ja hypoteeseja olen tässä selvityksessä pyrkinyt tekemään. Selvitys kertoo kuitenkin vain siitä, kuinka kyselytutkimukseen vastanneet kokevat esimerkiksi Valtiokonttorin korvauskäytännöt.

Selvitys ei siis sano mitään siitä, kuinka muut yli 3000 asevelvollisena vammautunutta kokevat Valtiokonttorin hoito- ja kuntoutuspalvelut ja ylipäättään korvauskäsittelyn. Mutta suuntaa antavana ja tietoa lisäävänä selvitys lienee paikkansa ansainnut.

8 Asevelvollisuus maanpuolustustahdon konkreettisenä ilmentymänä

Lopuksi vielä muutama sana suomalaisesta asevelvollisuudesta ja sen merkityksestä koko Suomelle. Itsenäisen Suomen ensimmäinen pysyvä asevelvollisuuslaki tuli voimaan vuonna 1922 ja siitä asti Suomen armeija on perustunut asevelvollisuuteen.

Elossa olevia asevelvollisena pysyvästi vammautuneita on tällä hetkellä yli 3000 ja heidän lukumääränsä ylittää sotainvalidien lukumäärän vuoden 2016 kuluessa. Varusmiespalveluksessa ei ole kyse myöskään

vapaaehtoisuudesta vaan se perustuu asevelvollisuuslakiin, jonka nojalla miespuoliset Suomen kansalaiset veloitetaan suorittamaan varusmiespalvelus. Asevelvollisena vammautumiseen liittykin suuria sekä yksilötasoon että koko suomalaiseen yhteiskuntaan liittyviä ulottuvuuksia.

Suomessa suhtaudutaan tällä hetkellä varusmiespalveluksen suorittamiseen myönteisesti ja asevelvollisuuden kannatus sekä maanpuolustustahto ovat pysyneet erittäin korkealla tasolla. Asevelvollisuutta voidaankin pitää suomalaisen maanpuolustustahdon konkreettisena ilmentymänä.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että näin olisi välttämättä myös tulevaisuudessa. Esimerkiksi varusmiespalveluksessa tapahtuvat onnettomuudet ja vammautumiset sekä terveydenhuollossa esiin tulleet puutteet, voivat vaikuttaa kielteisesti asevelvollisuuden yleiseen hyväksyttävyyteen kansalaisten keskuudessa.

Vammautuneiden varusmiesten heikosti toimivat toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalvelut, voivat johtaa tulevaisuudessa kansalaisten kielteisiin asenteisiin koko asevelvollisuusjärjestelmää kohtaan. Jokainen vammautunut varusmies keskustelee kokemuksistaan isän, äidin, sisarusten ja tuttaviansa kanssa ja tätä kautta huonosti tai puutteellisesti toimivat toimeentulo-, hoito- ja kuntoutuspalvelut tulevat tuhansien suomalaisten tietoisuuteen. Tällä on väistämättä jossakin vaiheessa vaikutuksia suhtautumisessa asevelvollisuuteen ja Puolustusvoimien yleiseen hyväksyttävyyteen kansalaisten keskuudessa. Tällainen kehitys tuskin on hyväksi Suomen yhteiskunnalliselle ilmapiirille.

Lainsäädäntö

L279/1959 Liikennevakuutuslaki

L404/1948 Sotilasvammalaki

L 566/2005 Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista

L608/1948 Tapaturmavakuutuslaki

L710/1982 Sosiaalihuoltolaki

L1026/1981 Erikoissairaanhoitolaki

L1211/1990 Sotilastapaturmalaki

L1326/2010 Terveydenhuoltolaki

L1461/2007 Asevelvollisuuslaki

Lähteet

Appelqvist-Schmidlechner, Kaija, Savolainen, Minna, Nordling, Esa ja Stengård, Eija (2011) Time out! Aikalisä! Elämä raiteilleen: Toimintamallin ja tukipalvelun implementoinnin arviointi. THL — Raportti 34/2011.

Armeijavamman korvaus tiukassa (2013) Helsingin Sanomat 17.11.2013.

Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry

- Dwyer, P. (2004) *Understanding Social Citizenship. Themes and Perspectives for Policy and Practice*. Bristol: Policy Press.
- Eronen, Anne, Hakkarainen, Tyyne, Londén, Pia, Peltosalmi, Juha & Särkelä, Riitta (2013) *Järjestöbarometri 2013. Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveystyöjärjestöistä*. Helsinki: Soste.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Hietala-Paalamäki, O. & Vuorela, M. (2004) Työtoimintaa mielenterveysyhdistyksissä. *Kuntoutus* 3/2004, 29–41.
- Honkasalo, Markku (2000) *Suomalainen sotainvalidi*. Helsinki: Otava.
- Invalidiliiton ja Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n lausunto STM:lle sotilastapaturmalainsäädännön uudistuksesta (23.6.2015).
- Johansson, Jan (2010) *Kansalaisuus ja yhteiskunnallinen yhteisö: T.H. Marshallin ja Talcott Parsonsin perintö nykyaikaiselle kansalaisuustutkimukselle*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Johansson, Jan (2014) Sotilastapaturmien uhrit tarvitsevat parempaa tukea. *HS-vieraskynä* 6.9.2014.
- Järvikoski, A. & Härkäpää, K. (2003) Kuntoutuksen käsitteet ja kuntoutustarve – kuntoutujan, ammattihenkilön ja yhteiskunnan näkökulmat. Teoksessa Kallanranta, Tapani, Rissanen, Paavo & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) (2003) *Kuntoutus*. Helsinki: Duodecim, 30–42.
- Järvikoski, A. & Härkäpää, K. (2011) *Kuntoutuksen perusteet*. Helsinki: WSOY.
- Karjalainen, V. (2004) Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) (2004) *Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen*. Helsinki: Stakes, 11–26.
- Kemppainen, E. (2001) *Huollettavasta asiakkaaksi. Sosiaalihuollon oikeudet*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Kuntoutusselonteko 2002. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. *Julkaisuja 2002: 6*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturva- ja terveysministeriö.
- Kuntoutusta koskeva lainsäädäntö 2009. Internet-osoitteessa <http://finlex.fi>.
- Korkeimman oikeuden päätös KKO 2012:92
- Korkeimman oikeuden päätös KKO 2006:83
- Korkeimman oikeuden päätös KKO 1998:153
- Mattila-Aalto, M. & Johansson, J. (2011) Kuntoutuskansalaisuutta rakentamassa: Sosiaalisen kansalaisuuden ja osallisuuden näkökulma päihdekuntoutuksessa. *Kuntoutus* 34 (4) 5–17.
- Mattila-Aalto, M. (2014) Kuntoutuskumppanuus ja resurssidonnainen valta. *Kuntoutus* 37 (1) 5–22.
- Makkreel, R. (1975) *Dilthey: philosopher of the human studies*. Princeton: Princeton University Press.
- Moos, R.H. & Holahan, C. J. (2007) Adaptive tasks and methods of coping with illness and disability. Teoksessa Martz, E. & Livneh, H. (toim.) *Coping with chronic illness and disability*. New York: Springer, 107–128.
- Notkola, V. (2014) Kuntoutusjärjestelmä osittaisremonttiin. *Kuntoutus* 37 (1) 3–4.

Oliver, M. (1996) Understanding disability. From theory to practice. New York: Palgrave.

Owensby J. (1994) Dilthey and the narrative history. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Paatero, H, Lehmijoki, P. Kivekäs, J. & Ståhl, T. (2008) Kuntoutusjärjestelmä. Teoksessa Rissanen, Paavo, Kallanranta, Tapani & Suikkanen, Asko (2008) Kuntoutus. 2. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 31–49.

Rajavaara, M. (2008) Unohdettu ihminen? Asiakaslähtöisyys kuntoutuksen kehittämisessä. Kuntoutus 2/2008, 43–47.

Risikko, P.(2009) Kuntoutuksen valtakunnallisen kehittämisen painopisteet. Seminaariesitelmä 37. valtakunnallisilla Kuntoutuspäivillä 19.3.2009 Helsingissä. Internet-osoitteessa <http://www.kuntoutussaatio.fi/innokuntoutus/>.

Sotainvalidien laitoshuollon kustannusten korvaaminen. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 11/2013.

STM (2013) Kuntoutuksen aikainen toimeentulo. Internet-osoitteessa http://www.stm.fi/toimeentulo/tuet_ja_etuudet/sairaudet_ja_kuntoutus/kuntoutus. Poimittu 12.11.2014.

STM(2012) Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen. Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:12. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sotilastapaturmat varusmies- ja kriisinhallintatehtävissä. Internet-osoitteessa http://www.valtiokonttori.fi/fi/FI/Kansalaisille_ja_yhteisueille/Korvaukset_ja_etuisuudet/Sotilastapaturmat_varusmies_ja_kriisinhallintatehtavissa. Poimittu 16.12.2014.

Sosiaaliportti – sosiaalialan ammattilaisille: Sotilasvammalain mukaiset korvaukset. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/cb122e4d-b3e1-4b45-b5e3-1bce7fa134f8/sotilasvammalainmukaiset+korvaukset.pdf>

Talo, S., Wikström, J. & Metteri, A. (2003) Kuntoutuminen monitieteisenä ja -tahoisena toimintana. Teoksessa Kallanranta, Tapani, Rissanen, Paavo & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) (2003) Kuntoutus. Helsinki: Duodecim, 55–71.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2004) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus.

Vehmas, S. (2005) Vammaisuus: Johdatus historiaan, teoriaan ja etikkaan. Helsinki: Gaudeamus.

Valtiokonttorin tilastot sotilastapaturmista

Ylen uutiset 17.5 2013: Polvivamma johti korkeimpaan oikeuteen Varusmiehen piina kesti vuosia. http://yle.fi/uutiset/polvivamma_johti_korkeimpaan_oikeuteen__varusmiehen_piina_kesti_vuosia/6647662

Yle nyheter 17.5 2013: Beväringar blir utan ersättning. http://svenska.yle.fi/artikel/2013/05/17/bevaringar_bliir_utan_ersattning

Liitteet

Liite 1

Kyselylomake

1 Perustiedot

Nimi:

Syntymäaika (ilman tunnusosaa):

Osoite:

Puhelin:

Sähköposti:

Vammautumisvuosi/sairastumisvuosi/palveluspaikka:

Vammanlaatu:

Invaliditeettiprosentti tai haittaluokka:

2 Työura

a) yksityinen sektori

b) julkinen sektori

c) yrittäjä

d) muu (mikä?)

e) vaikuttiko asevelvollisena saatu vamma valintoihisi työurasi suhteen?

f) jos vaikutti, niin kerro miten?

3 Nykyinen tilanne

- a) oletko työssä?
- b) oletko työtön?
- c) oletko opiskelija?
- d) oletko eläkkeellä?
- e) muu (mikä?)
- f) jos olet eläkkeellä, niin oliko eläkkeelle siirtymiseen syytä tai osasyynä asevelvollisena saatu vamma?
- g) jos oli, niin kerro miten?

4 Hoito- ja kuntoutuspalvelut

- a) oletko oikeutettu sotilasvammalain tai sotilastapaturmalain tarjoamiin hoito- ja kuntoutuspalveluihin?
- b) Jos olet oikeutettu sotilasvammalain tai sotilastapaturmalain tarjoamiin hoito- ja kuntoutuspalveluihin, niin mitä palveluita käytät?

5 Korvauskäsittely

- a) kerro esimerkkien avulla kuinka hyvin tai huonosti Valtiokonttorin korvauskäsittely on kohdallasi edennyt?
- b) oletko valittanut Valtiokonttorin päätöksistä?
- c) jos olet valittanut, niin mihin olet valittanut?
- d) ovatko valitukset tuottaneet muutosta päätökseen?
- e) onko Puolustusvoimat, Valtiokonttori, Kela, kunta tai jokin muu taho antanut sinulle tukea vammautumiseesi liittyvien asioiden hoidossa?

f) jos on, niin nimeä kyseinen taho ja kerro, miten tuki on toteutunut?

g) mitkä ovat mielestäsi suurimmat ongelmat ja puutteet Valtiokonttorin korvauskäsittelyssä? (jos vastaustila ei riitä kulloisenkin kysymyksen kohdalla, niin jatka vastaustasi kyselylomakkeen takapuolelle tai erilliselle paperille)

Kiitokset vastauksistasi jo etukäteen!

Liite 2

Saatekirje

Hyvä Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n jäsen. Yhdistyksemme on saanut Raha-automaattiyhdistykseltä (RAY) avustusta asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektiin. Projektin tehtävänä on auttaa ja tukea asevelvollisena vammautuneita ja heidän läheisiään sekä antaa neuvontaa ja vertaistukea toimeentuloturvaan, hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä palveluista.

Tehtävän suorittaminen vaatii kuitenkin ensin selkeän ja jäsenellän kokonaiskuvan muodostamista asevelvollisena vammautuneiden ja sairastuneiden toimeentuloon, hoitoon ja kuntoutukseen liittyvistä keskeisistä ongelmista. Tähän pyydän Teiltä apua oheisella kyselylomakkeella. Kysymyksiin vastaaminen on luonnollisesti täysin vapaaehtoista.

Kysymyksiin vastataan soveltuvin osin. Tämä johtuu siitä, että yhdistyksemme jäseniä kuuluu sekä sotilasvammalain että sotilastaturmalain piiriin ja nuorimmat jäsenet ovat syntyneet 1990-luvulla ja vanhimmat lähestyvät jo 90-ikävuotta. Kysymyksiin vastaamalla saadaan myös päivitettyä Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry:n jäsenrekisterin tiedot vastaamaan nykyhetkeä.

Palauta kyselylomake oheisessa kirjekuoressa (postimaksu on jo valmiiksi maksettu) viimeistään 15.5.2015 mennessä. Kirjoita kuoreen Asevelvollisena vammautuneiden tuki ry, Mannerheimintie 107, 00280 Helsinki. Lisätietoja sähköpostitse jan.johansson@asevelvollisenavammautuneet.fi puhelin 040 673 2453

Yhteistyöterveisin

Jan Johansson

Asevelvollisena vammautuneiden tukiprojektin projektipäällikkö